

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

Ваня ГЕОРГИЕВА

(Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“)

**ЕДИП, НАРЦИС, ХАМЛЕТ И ФАУСТ КАТО
ФИГУРИ НА НЕСЪЗНАВАНОТО:
ПСИХОАНАЛИТИЧНИ ПРОЕКЦИИ И МОДЕЛИ
ЗА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ**

(Съставители: М. Калинова, Б. Паскалева, Ст. Гончаров,
Ел. Цигорийна. *Фигури на несъзнаваното. Сборник с текстове
от академичния семинар „Литература и психоанализа“
(2016 – 2025).* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2025.
ISBN 978-954-07-6173-2.)

Vanya GEORGIEVA

(Paisii Hilendarski University of Plovdiv)

**OEDIPUS, NARCISSUS, HAMLET AND FAUST AS
FIGURES OF THE UNCONSCIOUS:
PSYCHOANALYTICAL PROJECTIONS AND
MODELS OF INTERPRETATION**

(Compiled by M. Kalinova, B. Paskaleva, S. Goncharov, E. Tsigoryna.
*Figures of the Unconscious. Collection of texts from the academic
seminar Literature and Psychoanalysis (2016 – 2025).*
Sofia: University Publishing House St. Kliment Ohridski, 2025.
ISBN 978-954-07-6173-2.)

Сборникът „Фигури на несъзнаваното“ съдържа текстове, представени на академичния семинар „Литература и психоанализа“, който се провежда ежемесечно от 2016-а до 2025-а в СУ „Св. Климент Охридски“. През октомври 2023-та в СУ е организирана и едноименна конференция с международно участие, която също е трибуна на публикувани в книгата

доклади. Общото начинание между катедра „Теория на литературата“ и Асоциация „Българско психоаналитично пространство“ целъ да създаде поле за хуманитаристки дебат върху основни понятия, които засрещат психоаналитичното учение и практика с избрани аспекти от литературната теория, история и интерпретация. В създадената интердисциплинарна изследователска среда (включват се също учени философи, културолози и социолози) основополагащи фигури от психоаналитичния дискурс, персонифицирани в образите на Едип, Нарцис, Хамлет и Фауст, са привлечени към нови траектории на аналитичния опит.

Съставители на книгата са Мария Калинова, Богдана Паскалева, Стефан Гончаров и Елица Цигорийна, а Васил Видински и Иван Христов са нейни научни рецензенти.

Първият тематичен сегмент („Едип: различие, кастрация и наслада“) събира разработки от Жизел Шабудез, Дарин Тенев, Иван Дулов, Габриела Русинова, Мария Калинова и Пиер Мари, разсъждаващи върху преосмислянето на Фройдовата теория за Едипа в западните общества през XX и в началото на XXI век.

Пленарният доклад на Жизел Шабудез „Прекосяване на мъжкото, между литература и психоанализа“ (прев.: Асен Чаушев), с който е открита конференцията и с който текст „тръгва“ сборникът, проблематизира идейната еволюция при оформянето на концепта за различието между половете. В духа на лаканианската теория изследователката коментира съвременната деконструкция на категорията *мъж*, която е универсализирана от Фройд. *Жената* като дискурсивно творение в новото време все по-трудно се поддава на „фалоцентрическа генерализация“ и изисква своя собствена ревизирана, автономизирана и актуализирана интерпретация. Женското днес не е просто и само нежеланото/обратното/другото на фалическата ефикасност – в полето на несъзнаваното, което дава глас на физическото тяло, не съществуват „мъжко“ и „женско“ като понятия, а действа само т.нар. „активно“ или „пасивно“ начало. Фалосът (в статута му на символ, конструиращ разделението между половете) първоначално е превърнат в *едно* общо означаващо и за мъжа, който го притежава, и за жената обект, която завижда и страда, че го няма. Лакан обаче трансформира Фройдовото твърдение „[a]натомията е съдбата“ в „[n]есъзнаваното е политиката“, като дешифрира механизмите, чрез които се поддържат фантазмите за мъжката доминираща функция и командващата Едипова логика. Още през 1928 г. Д. Х. Лорънс пише по нов начин за „фалическата реалност“ и женските фантазми – мисловна линия, продължена по-късно от Симон дьо Бовоар, Лакан и съвременните джендър изследвания.

В „Едип: опит за представяне в три плоскости“ Иван Дулов, повлиян от изследванията на психоаналитика Хуан-Давид Назийо, разглежда „Едипа като своеобразна криза в развитието на детската сексуалност; Едипа като несъзнаван фантазъм и Едипа като социален мит“ (Дулов 2025: 45). Дулов сменя анамнеза от клиничната си работа със самотна родителка от Иракски Кюрдистан, емигрирала със сина си в България. Десетгодишното момче преживява инцестуален регрес поради това, че майка му предлага като утеха да „суче“ от гърдата ѝ в общата им спалня. За да бъде психически здрав, субектът трябва да отиграва желанията си във въображаеми сценарии, а в действителността да спазва забраните да не преживява еротично-чувствено създателите си. Тук отново е изтъкната разликата между физическото задоволяване чрез мисловното достигане на наслаждение от унищожението на Бащата и идеята за наслада, постигната чрез сливане с Майката (*jouissance*) – „[т]ова инцестуално желание представлява алегория на желанието за завръщане към мястото на произход, към едно сливане, представено под фантазмената мантия на съвършено щастие на две човешки същества, станали Едно...“ (Дулов 2025: 46).

Ако съвременната психоаналитична теория все по-настойчиво разполювява *едното* на множество съставни части, клиничната практика все още се опитва да лекува проблемите на психиката като следствие на *една* активна мисловна слятелност между двама (най-често в констелацията родители – деца/родител – дете).

В „Освобождение от еротизма. Фройд след Батай“ Габриела Русинова разглежда психологически мотивираната разлика между сексуалната активност и еротизма като търсене на непрекъснатост с основите на битието чрез смъртта (за разлика от психоаналитичната теория, която не може да мисли смъртта отвъд субективния и символен разрыв). Батай обособява три типа еротизъм – „(1) еротизъм на телата (минава през голотата, за да достигне интимност), (2) еротизъм на сърцата (минава през страданието, за да достигне щастие) и (3) сакрален еротизъм (мистичен опит, жертвоприношението, за да достигне любовта към Бог)“ (Русинова 2025: 53). В предложената изследователска перспектива еротизмът може да бъде удържан само ако има наличие на активна памет и прикриващите спомени (като седативи срещу нежеланото припомняне) не заличават същината на личността.

В „Едип: трагедията на едно „изпълнено“ желание“ „М. Калинова засяга логиката на очевидното. Тя показва как притежанието на обекта, а не липсата му води до състоянието на неразграниченост, наслада и тревожност в регистъра на реалното“ (Спасова 2025: 107). В трагедията

на Софокъл е преобърната идеята за очевидното – прорицателите често са незрящи, за разлика от Едип, който се самоослепява именно защото е непроницателен за очевидните обстоятелства, които го засягат.

Текстът на Пиер Мари „Прочит на „Одисея“ след #MeToo. Напътствие за целта на психоаналитичното лечение“ (прев.: Розалина Дочева) е представен като заключителна публична лекция на семинара „Литература и психоанализа“ през юни 2024-та. Авторът поставя акцент върху необходимостта да се разширят възможностите за *културна приемственост* при осъществяването на желанието, така че личността да се откъсне от нормите, които възпрепятстват достъпа до сладострастие като себеизразяване. В кадър влиза наблюдението, че ако *Илиада* възхвалява „предположимо мъжки добродетели“, то „Одисея е съсредоточена върху изразяване на женското желание (Кирка, Калипсо, Навзикая)“ (Мари 2025: 72). Антична Гърция не е била *изцяло фалическа* (по Лакан) и наличието на известно знание за женския ерос е шанс за обогатяване на репертоара при мисленето за чувствените взаимодействия.

В „Едип различно и отново и отново по-различно (Потенциите на историята във версията на Дюренмат)“ Дарин Тенев представя полисемантичното понятие *дезистенция*, въведено от психоаналитика Рене Мажор. В едно от възможните значения/четения процесът на *дезистенция* маркира закъсняването на „субекта“ и историята му спрямо някакъв предшестваш го и по-рано осъществил се символен ред. Затова и Хамлет често се мисли като трансформация на Едип (например в книгата на Ърнест Джоунс „Хамлет и Едип“ от 1949 г. или през самия образ на Хамлет, в чиято типология Лакан прозира структура на неврозата). Оказва се, че по-късният персонаж трансферира знанието за своя предшественик, като хем го пресътворява, хем утвърждава другостта си (само в тази публикация се появява фигурата на Хамлет, макар че датският принц е представен като репрезентабилен за втория тематичен модул на коментираното издание). Тъй или инак историите, които преповтаряме, имат своя версия във вече билото и „[п]роследяването на вариантите и вариациите може да ни каже нещо за логиката на самата литература, която в многовековното си развитие мени своето понятие, без да изличава приемствеността“ (Тенев 2025: 28). В разказа „Умирането на пити-ята“ Дюренмат (през гласа на слепия прорицател Тирезий) напомня, че Софокъл може и да бъде забравен, но „Едип ще продължава да живее като материя, която ни задава гатанки“ (Тенев 2025: 32).

В дотук представените интерпретации образът на Едип не остава нито при „породилия“ го Софокъл, нито при „нагодилия“ го към психоаналитичната си матрица Фройд – енигматичната фигура на Едип се дви-

жи напред (главно чрез визиите на Лакан и неговите последователи) като една непрестанно обновяваща се загадка. Винаги е по-вълнуващо онова, което все още не сме отгатнали – търсещият ум ще продължава да бъде изкушаван от обаянието на неразкритите тайни на несъзнаваното.

Във втората част на сборника – „Хамлет: политика, игра, идентификация“, са предложени разработки от Андре Мишелс, Диана Циркова, Камелия Спасова и Георги Илиев. Всъщност понятието *повторение* е фокусната точка за текстовете от този дял.

Във „Фройд и Макиавели (залогът на реалността)“ Андре Мишелс (представен на български от Асен Чаушев) засреща двамата мислители – виенчанина и флорентинеца, за да се „изтълкуват“ един друг. Макиавели дава достъп до *реалното в политическото* през 1500 година, което усилие пък спомага за осмислянето на новите политически и психологически *реалности* през 1900-та година. „И единият, и другият са убедени в своята фундаментална оригиналност, очертаваща контурите на ново поле“ (Мишелс 2025: 88), което поле обаче задвижва енергии, генерирани от по-рано и утвърдени чрез принципа на продуктивното повторение на нещо вече познато.

В „Да прекосиш детството с Астрид Линдгрен и Пипи Дългото чорапче“ Диана Циркова анализира страници от дневника на писателката „Ако светът не беше лудница“, воден между 1939-а и 1945-а. Според Циркова „Пипи притежава заразителен нарцисизъм и едновременно способност да съчувства и да репарира“ (Циркова 2025: 101), заради които характеристики се превръща в устойчив идентификационен модел за малките читатели от различни поколения.

Камелия Спасова изплита сюжет около „Откраднатото писмо“ на По („Повторение и случайност в играта на мимикрия. Случаят с „Откраднатото писмо“ на Е. А. По“). Изследователката предлага „вътрешна“ интерпретация, която се опира върху прочита на събитията, направен от самите герои в посочения разказ. По този начин четенето се оказва същинска детективска история, в която „очевидното не разкрива, а запазва загадъчността на тайната“ (Спасова 2025: 107).

В „Бой и единична черта: мястото на психоанализата между две студии на Фройд“ Георги Илиев се пита защо Фройд не свързва понятието за регресивна фантазия относно насилието над деца и понятието за „единична черта“ (идентификация с чувството, което изпитва някой друг, носещо едновременно екстаз и непоносимост на съпреживяващия). Според тълкувателя проблемът при уподобяването на двете понятия е в наличната нерешима двузначност на желанието за вписаност на личността в общността, тъй като (по Делюз и Гатари) „[н]асилието е

способно да извади индивида от групата, но е способно и да го върне чрез инициация, да го субективира, да го въведе в реда на символното чрез липсата – чрез това да бъде бит“ (Илиев 2025: 127).

Механизмът на повторението в обгледаните текстове се проявява, за да припомни, че в действителност знаем твърде малко за онова, което си въобразяваме, че вече ни е ясно (отеква и отколешната максима, че „всичко ново е добре забравено старо“).

В третата част от коментирания сборник на преден план е изведен „**Нарцис**: въображаемо, всесилие, дигитални светове“. Тук свои интерпретации по темата лансират Ирена Кръстева, Елица Цигорийна, Георги Герджиков, Стефан Гончаров и Еньо Стоянов.

Ирена Кръстева поставя в лаканианска перспектива понятията „Въображение, въображаемо, въобразено в *Седем портрета* на Низами“. В персийската епическа поема „Седем портрета“ се наблюдава инициационно пътуване на субекта в друг свят, където душата се преобразява в огледалото на отвъдността чрез фантазия, желание и символична смърт.

Елица Цигорийна търси „входове и излази“ към нарцисизма, като предлага една възможна аналитична деконструкция на мита за Нарцис, повлияна от Уиникът и Лакан. Според авторката, за да се „разплете“ нарцисизмът, е необходимо той да се „вплете“ в Едипа, забраната на инцеста и кастрацията, така че да бъде осмислен по-комплексно.

Георги Герджиков разглежда нарцисизма като колективно „психосоциално заболяване на късната модерност“, което съдържа потенциал за деструктивни и нехуманни политически проекти. „Когато ранният Ницше създава концепцията за борбата между Дионис и Аполон, сякаш изобщо не предвижда появата на трети голям играч“ (Герджиков 2025: 167) – Нарцис. Изследователят тематизира диалектиката между индивидуалния и колективния нарцисизъм в средите на съвременната хуманитаристика – множеството теоретични школи (по Рикьор) обясняват реалността по твърде различни и нетърпими към аргументите на опонентите си начини (например несъгласията между различните феминизми са пословични в това отношение).

Докладът на Стефан Гончаров „Афантазията, означаващото и (де)монтирането на въображаемото“ анализира от киноведска и медийнотеоретична перспектива връзката между езика и въображението в съвременната дигитална епоха. Авторът коментира психичното състояние „афантазия“ (в отношение с афазията и афонията), утвърдено от невролога Адам Земан като липса на въображение и отсъствие на съзнание-за-образ (по Хусерл). Това състояние е мислено като обезпокои-

телен сигнал за неспособността на субекта да разпознава, визуализира и изразява желанията си.

За Еньо Стоянов „Несъзнаваното в социалните медии“ твърде много се влияе от алгоритмите за препоръки в дигиталната среда. Кодифицираният свят ориентира нагона към перманентно кръжение около едно откъснато режисирано желание и изкуствено създаване на усещане за липси, които изкусно направляват консуматорството в личността.

Нарцисът се оказва извънредно уязвим в съвременната култура, която съдейства за провала при разпознаването на автентичните желания в субекта.

Последната част на сборника е посветена на „**Фауст**: знание, енигма, съблазняване“. В това тематично поле се извяват Ален Вание, Богдана Паскалева, Кристиан Енчев, Василен Василев, Валентин Калинов и Клод-Ноел Пикман.

Богдана Паскалева разглежда „Вилхелм Майстер“ и ангелът на Гьоте“ през етическия въпрос за желанието. Героинята Миньон е изследвана като образ средище на неосъзнатите „недопустими желания“ на Вилхелм, а нейната санктификация в ангел е тълкувана като заемане на позиция без отношение към пола.

Във „Фауст“ (в превод на Розалина Дочева) Ален Вание припомня, че легендата за Фауст има древен произход и онова, което вълнува Фройд в нея, е зоната на неяснота, която разумът игнорира. Не е чудно, че методите за лечение на аналитика често наподобяват съприкосновение с тъмните и зловредни сили на психиката.

Кристиан Енчев се докосва до визиите за превода на Бенямин и Бланшо и установява, че „[м]ежду двамата автори има ясни разлики: апофатичното „мълчание“ (и досег до енигмата), на което се позовава Бланшо, замества месианското измерение в теорията за превода на Бенямин“ (Енчев 2025: 241). Винаги ще съществуват послания, които и при най-почтените усилия на преводача няма да могат да бъдат пренесени в цялост.

Василен Василев „тематизира позициите, от които субектът на картезианското „cogito“ говори и желае“ (Василев 2025: 248), като ситуира философията на Декарт и психоанализата върху една обща плоскост (за Лакан психоаналитичният субект има картезиански корени). Както при сравнението между Фройд и Макиавели, предприето от Андре Мишелс, тук също е водещо търсенето на подобие между различни мислители и школи.

Клод-Ноел Пикман изследва начините, по които субектът може да придаде на някаква своя фикция стойност на действително за психиката

събитие (за Лакан митът за Дон Жуан е женски фантазъм; женското съгласие за съблазняване произвежда съблазнителя като такъв, а женското несъгласие „ражда“ насилника в/извън социалната рамка). Във Франция „съблазнителят“ вече е загубил добрата си репутация, особено след движението *#MeToo*, което пресемантизира тази фигура в генерираща травма „преследвач, хищник и изнасилвач“. Полюсните позиции обаче ограничават възприятията, затова според Пикман сложността на нюансите би трябвало да се има предвид при интерпретацията на казуси за съблазняване.

Валентин Калинов коментира условността на синтагмата „психоаналитично литературознание“ в стила на схоластическия диспут, като изтъква властта на незавършеното живо звучащо слово над текста, който е вече „осъщественост, а не осъществяване“. Според Тери Игълтън, чиято парадигма тълкувателят взема за своя изходна точка, „психоаналитичното литературознание се разделя на четири типа в зависимост от това какво приема за свой обект. Негов обект може да е авторът на произведението; съдържанието на произведението; неговата формална структура или читателят“ (Калинов 2025: 269). Калинов счита, че е твърде ненадеждно литературознанието да разглежда формалната структура на текста и да изследва успешно неговото (на текста) „несъзнавано“. Изследователят полемизира с няколко участници в семинара (реални, но доизмислени в „разговора“ му с тях). По този начин в текста на Калинов тезата е разгърната в условия на самостоятелна рефлексия, а след това е поставена в плана на семинара, в полето на дебата и разночетенията.

Именно способността да излъчи покана за диалог и продуктивно обсъждане, а и подтик към преосмисляне на собствената позиция е най-ценният аспект на книгата „Литература и психоанализа“.

Значещите фигури на несъзнаваното продължават да очакват своите нови находчиви интерпретатори, които „да поемат смяната“ (Тенев 2025: 92), след като вече е свършена толкова много – и толкова стойностна – предварителна работа.

Assistant Professor Vanya Georgieva, PhD

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

e-mail: vanyag@uni-plovdiv.bg

<https://orcid.org/0000-0003-3352-3441>